

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2002-10-15

UDK 94(497.4)"11/12":929.52 Andechs

UTRDITEV GROFOV ANDEŠKIH NA JUGOVZHODU CESARSTVA V 12. STOLETJU

Cesar Friderik Barbarossa, velika shizma (1161-1177) in pridobitev naslovov
mejnih grofov Istre in vojvod Meranije s strani Andeških

Andrej KOMAC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

IZVLEČEK

V razpravi avtor obravnava prihod bavarske grofovske rodbine Andeških (Andechser) na jugovzhod cesarstva ter analizira okoliščine in vzroke, ki so pripeljali do tega, da so člani omenjenega rodu v času cesarja Barbarosse pridobili tako naslov mejnih grofov Istre kot tudi naslov vojvod Meranije. Pri tem je osrednjega pomena opozoriti na vlogo, ki so jih pri utrjevanju Andeških odigrala vseevropska politična razmerja sredi 12. stoletja in strateški pomen regije med Alpami in Jadranom.

Ključne besede: Andeški, Friderik Barbarossa, mejna grofija Istra, vojvodina Meranija, visoki srednji vek

RATIFICA DEL TITOLO DI CONTI ALLA CASATA ANDECHSER NEL SUD-EST DELL'IMPERO NEL SECOLO XII

L'imperatore Federico Barbarossa, il grande scisma (1161-1177) e la ratifica dei titoli di
conti dell'Istria e duchi di Merania agli Andechser

SINTESI

Nel contributo viene discusso l'arrivo della famiglia dei conti bavaresi di Andechs al sud-est dell'impero e si analizzano le circostanze e le cause che hanno portato i membri della famiglia ad acquisire ai tempi dell'imperatore Barbarossa, i titoli di conti del Margraviato d'Istria e duchi di Merania. Occorre sottolineare che il valore strategico della regione tra le Alpi e l'Adriatico e le circostanze politiche europee della metà del XII secolo contribuirono alla conferma degli Andechser.

Parole chiave: Andechser, Federico Barbarossa, Margraviato d'Istria, ducato di Merania, alto Medioevo

V procesu, ko se nacije hitijo povezovati v združeno Evropo, njeni snovalci računajo na obstoj skupne evropske identitete kot na enega izmed glavnih adutov, ki bi utegnil projektu priskrbeti zgledne možnosti za končni uspeh. Ob tej danes tako aktualni misli bi zgodovinar pojasnjeval, da je ta identiteta sad stoletij skupnega razvoja in tesnih povezav med evropskimi regijami, državami in narodi. Lep primer medregionalnih povezav oziroma, če hočemo, integriranosti slovenskega ozemlja v srednjeveško Evropo predstavlja angažman grofov iz bavarskega Andehsa na teritoriju severnega Jadrana in vzhodnih Alp. Omenjeno grofovsko rodbino velja uvrstiti med najpomembnejše visokosrednjeveške dinastije cesarstva. K visokemu ugledu jim je v veliki meri pripomogel tudi mogočen položaj, ki so si ga Andeški zagotovili v naših krajih, kjer so med 12. in 13. stoletjem predstavljali enega najpomembnejših lokalnih političnih dejavnikov. V pričujočem prispevku želim osvetliti specifično vprašanje, ki se dotika procesa utrditve grofov na naših tleh. Skušal bom namreč ovrednotiti in precizirati v zgodovinopisju sicer precej prezrte vplive, ki jih je na pridobitev naslova istrskih mejnih grofov in vojvod Meranije imela politična strategija cesarja v drugi polovici 12. stoletja, v času zapletenih razmer v regiji in v celi Evropi.

Prihod Andeških v prostor med Jadranom in Alpami

Sredi 11. stoletja je v Istri in na Kranjskem rodbina Weimar-Orlamündskih na čelu z Ulrikom I., kot mejnim grofom v Istri in na Kranjskem, pridobila obsežne posesti. Po njegovi smrti sinova Ulrik in Popo nista uspela zadržati očetovih pozicij, kaj kmalu pa je s koncem turinške dinastije pri nas razpadla tudi njihova obširna posest. Popo je umrl leta 1101, leto kasneje pa se je njegov brat odločil preživeti svoja stara leta v očetovi domovini, tako da je skupaj z ženo podaril oglejski cerkvi skoraj celotno očetovo posest v Istri (Schumi, 1882, 72; Kos, 1915, 2; Benussi, 1897, 304; Štih, 1994, 152). Ko je čez okroglo desetletje umrl, sta vso preostalo posest na Kranjskem in v Istri dedovali hčeri pokojnega brata Popona, Zofija in Liutgarda. Ker je pisec Historie Welforum zapisal, da sta orlamündski dedinji omožili grofa Bertolda II. Andeškega oziroma Alberta Bogenškega,¹ je raziskovalcem že dolgo jasno, da sta ti bavarski rodbini tudi dedovali orlamündsko posest na Kranjskem (Schumi, 1883, 197; Meil, 1888, 58; Haupt-

mann, 1999, 83; Kos, 1955, 255; Grafenauer, 1965, 160; Schütz, 1993, 48; Schütz, 1998, 13).

Ker se viri, ki bi nas neposredno obveščali o času prehoda Zofijinega dela dediščine na Andeške, niso obranili, zmoremo to datirati le približno. Pomagamo si lahko z darovnico grofa Bertolda II. Andeškega iz leta 1122, ko je ta ob njeni prisotnosti, se pravi *presente uxore sua Sophia et filiis suis Poppone et Beiholfo*, daroval cerkvi sv. Jurija v Diessnu nekaj svojih bavarskih ministerialov (Oefele, 1877, 113). Vidimo torej, da je bil Bertold leta 1122 že poročen ter da sta se mu do takrat rodila že dva sinova, kar kaže, da je moral popeljati Zofijo pred oltar verjetno pred letom 1120. Tako pridemo do termina *ante quem non*, kar zadeva prehod ženeine dote. Zakonca sta do njene smrti verjetno skupaj upravljala posest, saj je Zofija – po poročilu diessenskega nekrologa – še v začetku tridesetih sama razpolagala s posestjo pri Cerkljah, severno od Kranja. Do popolnega prevzema s strani moža je moralo priti po njeni smrti, in sicer najkasneje v začetku štiridesetih.² Grof Bertold II. se je, kakor bo o tem še govor, že med leti 1143 in 1147 imenoval po Kamniku, ki je bil center njegovih posesti na Kranjskem.

Ob prihodu na jugovzhod cesarstva so Andeški pridobili dva večja sklopa posesti. V zgodovinopisju manj znana in v virih redkeje izpričana je posest, ki se je nahajala na kraškem robu oziroma, upoštevajoč srednjeveško upravno geografijo, na tromeji med Kranjsko, Istro in Furlanijo (Hauptmann, 1999, 49-69). Verjetno je šlo za razmeroma strujeno posest, s centroma v furlanski Vipavi in v istrski Postojni, ki sta že ob koncu 13. stoletja predstavljali zaključeni upravno-geografski enoti, saj se v oglejskih listinah iz leta 1300 opredeljujeta s pojmom *contrata* (Joppi, 1914, 282; Schumi, 1884, 248; Kos, 1954, 51). Zaradi slabe ohranjenosti listinskih in zaradi neobstoja urbarialnih zapisov je točen obseg obeh gospostev za andeški čas nemogoče ugotoviti. Predvsem postojnsko gospodstvo je morda v andeških časih še zajemalo veliko večji teritorij, kot pa ga je kasneje obsegala postojnska deželjska sodnija, saj se je iz te šele v 14. stoletju izločilo deželjsko sodišče Jama. Hauptmann je dalje domneval, da je *contrata* Postojna prvotno vključevala še teritorij gospodstva Prem, kar je na podlagi virov sicer težko dokazati, čeprav je iz zemljevida deželjskih sodišč razvidno, da so se premske meje nenaravno zajedale v postojnsko ozemlje³ (Hauptmann, 1929, 482).

1 *Erat tamen eadem Sophia antea cuidam de Carinthia copulata, ex qua genuit Popponem marchionem, qui duas filias suas, unam Bertolfo comiti de Andehse, aliam Alberto comiti de Bogen copulavit* (Wailand, 1869, 462; prim. Oefele, 1877, 16-17).

2 V diessenskem nekrologu je zapisano, da je Zofija umrla 6. septembra (Kos, 1915, 70; Schumi, 1882, 87). Dan je verjetno res točen, toda nekrolog nam ne posreduje leta njene smrti. To se je vsekakor moralo zgoditi po februarju 1132, saj se grofica omenja še 6. februarja v privilegiju papeža Inocenca II. za samostan v Diessnu (Oefele, 1877, 228).

3 Prem verjetno ni bil nikoli andeški, saj se leta 1217 Henrik s Prema skupaj s svojim bratom Hugom Devinskim omenja kot priča v goriški listini. Očitno sta bila gospodstvo in grad že takrat v rokah Devincev, ki so bili ministeriali Ogleja in goriških grofov (Štih, 1994, 53; primerjaj zemljevide v Hauptmann, 1929).

Tu zadenemo v kočljivo problematiko izvora posesti. Prem naj bi predstavljal star oglejski fevd, medtem ko naj bi Postojna in ozemlje pri Vipavi prešlo na Andeške kot orlamündska dediščina (Kos, 1954, 51; Hauptmann, 1929, 482; Kos, 1994). Jasnejša izgleda situacija v slednji, kjer naletimo v 12. stoletju tako na posest Bogenskih kot tudi andeških ministerialov z Gutenberga (Kos, 1915, 187; Schumi, 1882, 112). Leta 1202 pa je vojvoda Bertold Meranski zastavil patriarhu v zameno za posojen denar poleg obeh gradov v Kamniku še svoje posesti v omenjenem kraju (Schumi, 1884, 5, 32; Oefele, 1877, 172). Hkratna prisotnost Bogenskih in Andeških v Vipavi pomeni argument, da je bil govor o nekdanji enotni orlamündski dediščini, ki se je ob dedovanju in poroki obeh dedinj razdelila na andeški in bogenski del (Hauptmann, 1935, 225). Glede na sorazmerno bližino in na teritorialno povezanost z domnevno orlamündsko Vipavo so raziskovalci verjeli v isti izvor postojnske posesti, pri čemer neposredni viri o usodi slednje do prve polovice 13. stoletja povsem molčijo⁴ (Kos, 1994, 34). Podatki prihajajo šele iz leta 1226, ko je Henrik IV. Andeški zastavil dohodke postojnske in vipavske posesti nekim Furlanom (Kos, 1928, 221). Orlamündski izvor torej ni povsem zanesljiv, je pa zelo verjeten. V primeru, da bi šlo res za posest bivših mejnih grofov, potem je potrebno Postojno prištevati k tisti krajišniški posesti v mejni grofiji Istri, za katero je Ulrik II. Orlamündski v darovnici za Oglej iz leta 1102 izrecno določil, da jo zadržuje zase.⁵

Prvotne andeške ozemejske pridobitve med seboj niso bile teritorialno povezane. Goriška Planina in spanheimska Ljubljana sta ločevali Postojno in Vipavo od njihovega centralnega teritorija na Kranjskem, ki se je na vzhodnem Gorenjskem kompaktno razprostiralo vse od Kokre na zahodu pa tja do Motnika in Trojan na vzhodu, in od Savinjskih Alp na severu do Save na jugu. Na ozemlju znotraj opisanih mej je kasneje nastalo dežejsko sodišče s sedežem v Kamniku. Bližina Kranja, sedeža nekdanjih kranjskih mejnih grofov, in pa dokazljivost orlamündske prisotnosti v teh krajih v 11. in v začetku 12. stoletja veljajo kot glavni argumenti za tezo, da se je grof Bertold II. dokopal do vzhodne Gorenjske prav s pomočjo že večkrat izpostavljene poroke z Zofijo. Kot že poudarjeno, je grof prevzel dediščino najkasneje v štiridesetih letih, saj se je sam že med leti

1143 in 1147 imenoval po kranjskemu Kamniku.⁶

Pridobitev posestnih sklopov kot dediščine po Orlamündskih gre razumeti kot prvo fazo utrjevanja Andeških na jugovzhodu cesarstva. Kasneje, v drugi polovici stoletja, so temu dodali še visoke naslove, ki so se prav tako navezovali na to območje cesarstva. Postali so vojvode Meranije ter istrski mejni grofje, kar je rodbini vsaj za nekaj časa prineslo premoč nad ostalimi dinasti v regiji.

O sorodstvenih povezavah, ki naj bi Andeškim odprle pot do istrskega in meranskega naslova

Iz sicer skromnih virov je mogoče razbrati, da se formalni mejni grof Engibert II. Spanheim, ki se je večinoma imenoval po bavarskem Kraiburgu, v Istri ni niti zadrževal niti dejansko izvajal mejnogrofovske oblasti⁷ (Benussi, 1897, 392-393). Umrl je oktobra 1173, za njim pa se v virih še v istem letu kot mejni grof pojavi grof Bertold III. Andeški (Herzberg-Fränkell, 1904, 174; Oefele, 1877, 137). Ne more biti sporno, da je funkcijo podeljeval sam cesar, zastavlja pa se vprašanje, zakaj ravno grofu Bertoldu. V literaturi se je uveljavilo prepričanje, da je Bertold pridobil naslov kot Engelbertov sorodnik, še zlasti pa kot dedič nekdanjega istrskega mejnega grofa Popona Orlamündskega, čigar hči Zofija je bila njegova mati (Benussi, 1897, 394; Jaksch, 1928, 305; Dopsch, 1999, 332; Štih, 2001; Leneel, 1911, 120). Okroglih sedem let za tem, ko je postal istrski mejni grof, je njegov istoimenski sin v neki listini pričal kot *dux Meranie* (Oefele, 1877, 142). Očitno so torej Andeški najkasneje leta 1180 postali še vojvode Meranije, se pravi gospodje tistega dela istrskega ozemlja, ki je še vsaj do srede 11. stoletja pripadalo Hrvaški. O legi Meranije, njenem obsegu, naslovu in pa o času osvojitve tega ozemlja je sicer veliko napisanega, a žal malo jasnega.

Čeprav se v pričujočem prispevku vsemu naštetemu seveda ne morem posvetiti, pa moram za razumevanje andeškega naslova obrazložiti vsaj osnovna spoznanja, ki so se glede Meranije uveljavila v sodobnem zgodovinsku. Sledeč temu, naj bi Meranija obsegala tisti del istrske obale ob Kvarnerskem zalivu, ki so ga proti koncu srednjega veka vsaj delno zajemala dežejska sodišča: Reka, Kastav, Veprinac, Lovran, Moščenice in pa Brseč.

4 M. Kos sicer neposredno govori samo o orlamündskem izvoru posesti na Vipavskem, vendar pa jih obravnava v neposredni povezavi s Postojno, iz česar lahko vsaj posredno sklepamo, da je domneval isti izvor obeh kompleksov (Kos, 1954, 53).

5 ... *iugales* [Ulrik II. Orlamündski in žena, op. avtorjal *donamus ... in eadem sancte Aquilegensis ecclesie mercedis... quas habere et tenere visi sumus et nobis pertinet in comitatu Istriensi per locis quos nominaverimus... excepto quod ante ponimus et in nostra reservamus potestate* (Schumi, 1882, 73; Kos, 1915, 2-4).

6 Karol de Stain je daroval samostanu *per manum domini sui Bertoldi comitis de Stein* dve hubi poleg koroške Cline (Jaksch, 1904, 304). Pri tem velja opozoriti, da listina ni ohranjena v originalu, temveč da gre za prepis v vetrinjskih kopiah iz 15. stoletja. Oefele je trdil, da gre tu pravzaprav za grofa Bertolda Tirolskega (Oefele, 1877, 67). Popravljal ga je Schumi, po njem pa sta prevzela M. Kos in Hauptmann (Schumi, 1882, 96; Kos, 1915, 112; Hauptmann, 1999, 91).

7 Engelbert se je po Istri imenoval v znamenitem privilegiju za Avstrijo iz leta 1156 (Dopsch, 1999, 138-139) ter le še v dveh listinah iz leta 1166, ko se je mudil v Ogleju (Kandler, s. a., 284-285).

Po mnenju Hauptmanna – njegovo razlago pa sta sprejela tudi Grafenauer in Klaičeva – naj bi to ozemlje že leta 1063 pridobil kranjsko-istrski mejni grof Ulrik. Takrat se je Orlamündski pridružil vojnemu pohodu cesarja Henrika III. proti nezakonitemu ogrskemu kralju Beli, prejel za zvesto službo dvajset kraljevskih hub v Istri ter morda istočasno zavzel in zadržal še omenjeno ozemlje v Kvarnerju (Gawlik, 1978, 135; Meil, 1888, 27; Benussi, 1897, 349). Njegova hči Wilburga je kasneje vzela za moža plemiča iz stranske linije Wittelsbachov, Konrada I. Dachauskega, ki naj bi po Orlamündskih podedoval omenjeno posest ter se v začetku petdesetih tituliral kot *Conradus dux Meranus* (Appelt, 1990, 14; Herlitz, 1909, 10). Za nas je v tem trenutku najpomembnejše, da je v zgodovini pisje prodrlo prepričanje, da so Andeški preko Dachauskih podedovali posesti v Meraniji. Prvi vojvoda Meranski iz te rodbine naj bi se poročil s Hedvigo Dachausko, njen brat Konrad pa naj bi se v korist sestrinega brata nekaj let pred smrtjo odpovedal naslovu.⁸

Kakor je razvidno iz obeh predhodnih odstavkov, so hoteli nekateri v pridobitvi obeh, istrskega in meranskega naslova, videti sad rodbinskih povezav Andeških. Naj ponovim: do mejnega grofovstva naj bi prišli preko sorodstva s pokojnim Engelbertom Spanheimom (mejni grof Istre v letih med 1123-1173) in pa kot dediči po Orlamündskih, do vojvodstva pa preko poroke Bertolda III. Andeškega s Hedvigo, sestro Konrada Dachauskega, prvega meranskega vojvode. Pretehtajmo predstavljene domneve. Stara mati Bertolda IV. Andeškega, ki se je od leta 1180 tituliral kot vojvoda Meranije, Zofija Orlamündska je bila vnukinja Ulrika in hči Popona, nekdanjih mejnih grofov v Istri. Toda, če sta imela Istro kot državni fevd oče in ded, pa do tega ni bila avtomatično in po dedni poti upravičena ne ona sama, še manj pa njen vnuk.⁹ Mislim, da daljna povezava z nekdanjimi mejnimi grofi ni mogla odločilno vplivati na cesarja v zvezi z njegovo odločitvijo, komu bo skoraj stoletje kasneje podelil oba naslova. Prav tako na to tudi ni moglo – vsaj neposredno – vplivati sorodstvo s Spanheimi. Grof Gebhard Diebšenski, brat Bertolda II. Andeškega – moža orlamündske dedinje Zofije – se je verjetno poročil z Richardis, sestro Engelberta I., prvega istrskega mejnega grofa (1108-1124) iz rodbine Spanheimov (Dopsch, 1999, 311). Ta se je leta 1124 v prid svojemu istoimenskemu sinu odpovedal naslovu, kar kaže na določeno prezentnost načela dednega prenašanja funkcije. Toda, ko bi se dednost funkcije zares

uveljavila, potem bi po njegovi smrti imel prednost njegov nečak vojvoda Hermann Koroški, in sicer kot bratov sin, in ne Bertold III. Andeški kot nečak sestre Liutkarde. Mislim, da so Andeškim sorodstvene povezave z bivšimi krajišniki Istre sicer lahko koristile pri potegovanju za oba naslova, toda princip dedovanja zagotovo ni odigral odločilne vloge. Še manj prepričljiva je hipoteza o dedovanju Meranije po Dachauskih. V želji, da bi logično pojasnili, kako je Meranija v osemdesetih letih 12. stoletja prišla v roke Andeških, so starejši raziskovalci povezovali ženo Bertolda III. z Dachauskimi (Hauptmann, 1999, 82; Balajthy, 1965, 87; Herlitz, 1909, 14; Grafenauer, 1958/59, 259) – sicer dediči Orlamündskih –, kar v virih nima nobene podlage, saj ti o izvoru Hedvige povsem molčijo (Oefele, 1877, 22; Schütz, 1993, 66; Schütz, 1998, 26). Proti mnenju, da bi morali v andeški Meraniji nujno prepoznati dachausko dediščino, govori še dodaten argument. Bertold IV. je namreč prvič nastopal kot *dux Meranie* že leta 1180, se pravi slabi dve leti pred smrtjo Konrada III., njegovega domnevnega svaka. Da bi obrazložili to neskladje, so se pri iskanju odgovora, kako naj bi Andeški po dedni poti nasledili Dachauske, mnogi zatekali k neargumentirani domnevi, češ naj bi se grof Konrad nekaj let pred smrtjo v prid mladega Bertolda pristočno odrekel naslovu (Balajthy, 1965, 87; Rietzler, 1878, 583; Simonsfeld, 1908, 109). Domneva je prisiljena in neverjetna, saj so si bili Wittelsbachi in Andeški veliki konkurenti. Nenazadnje je celo zelo verjetno, da se slednji – poleg še nekaterih bavarskih plemičev – niso hoteli pokloniti Wittelsbachu kot novemu bavarskemu vojvodi (Schütz, 1993, 66; Wattenbach, 1851, 541). Po napisanem izpade možnost dedovanja obravnavanih naslovov kot zelo vprašljiva, če že ne skoraj neverjetna.

Cesar in jugovzhod v času velike shizme (1161-1177)

Ob poudarjanju sorodstvenih povezav in ob špekulacijah v zvezi z upravičenostjo do dedovanja po eni strani je po drugi strani večina raziskovalcev – nerazumljivo – povsem zanemarjala in tako spregledala logično cesarjevo vlogo pri podeljevanju obravnavanih naslovov. Na straneh, ki sledijo, bomo tako poskušali oceniti, ali in kako bi lahko cesarjeva politika v razmerah, ki so vladale v cesarstvu in pa zlasti na jugovzhodu, prispevala k pridobitvi naslova istrskih mejnih grofov in meranskih vojvod s strani Andeških.

8 Predstavljene poglede o Meraniji, njenem obsegu in dataciji nemške zasedbe je kot prvi zastopal Hauptmann, njegove teze je sprejel Grafenauer in v nekoliko modificirani obliki tudi Klaičeva (Hauptmann, 1999, 78-85; Grafenauer, 1958/59; Klaič, 1965/66). O času, kdaj je z nemške strani prišlo do zavzetja Meranije se ne strinja Margetič (1990).

9 Da so bile ženske naslednice in sorodnice upravičene do dedovanja državnega fevda, je bila bolj stvar izrecnega privilegija kot običajne prakse. To nazorno kažejo tudi kasnejši andeški viri. Po smrti zadnjega meranskega vojvode Ota VII. njegovih fevdov namreč niso mogle dedovati sestre (*quia sorores predicti ducis ... in bonis feudalibus secundum jura Imperii succeder nequeunt*) (Krieger, 1978, 333).

Da bi lahko učinkovito povezali utrjevanje Andeških, razmere v cesarstvu in politiko Barbarosse, je potrebno natančno osvetliti razmere v ožji in širši regiji v začetku druge polovice 12. stoletja. Kljub občasnim napetostim se odnos med papežem in cesarjem v petdesetih letih ni nikoli radikalno zaostрил. Močno se je zapletlo po smrti papeža Hadrijana IV. leta 1159, ko je večina kardinalov izvolila za novega cerkvenega poglavarja njegovega bivšega svetovalca, zagovornika reformirane cerkve in nasprotnika cesarske politike, kancelerja Rolanda, cesarju naklonjena manjšina pa kardinala Oktavijana kot Viktorja IV. Čeprav je bil cesar že od samega začetka jasno naklonjen slednjemu, je sklical v januarju leta 1160 sinodo v Paviji, kjer naj bi zaplet rešili v skladu s cerkvenim pravom. Kancelier Roland kot papež pa Aleksander III. se v Paviji ni pojavil, sinoda, kjer so prevladali nemški škofje, se je izjasnila za Viktorja in izobčila njegovega nasprotnika. Aleksander je za povračilo izobčil tako papeža Viktorja kot cesarja Friderika. V Evropi se je s tem začel skoraj dvajset let trajajoči razkol v cerkvi, ki je potegnil za seboj tudi delitev političnih sil (Appelt, 1991, 186; Opil, 1990, 62).

Tudi v regiji med Alpami in Jadranom je razcep močno odmeval in razdelil lokalne nosilce moči, ki so jih pri tem pogosto vodili predvsem lastni interesi. Podrobneje si oglejmo pozicije in dogodke. Odnosi med Benetkami in Barbarosso so se poslabšali po letu 1158, ko je cesar z definiranjem kraljevskih pravic resno ogrozil položaj mesta v lagunah (Kretschmayr, 1905, 248; Härtel, 1992). Nasprotja so rasla, tako da je Friderik leta 1162 pritisnil Benetke s trgovsko zaporo, dve leti kasneje pa je spodbudil oglejskega patriarha k napadu na beneški Gradež (Paschini, 1935, 42; Härtel, 1992, 326). Benečani so zato nemudoma pristopili k proticesarski Veronski zvezi mest, nato pa so leta 1167 sodelovali še pri oblikovanju Lombardske zveze. Na samem severu Jadrana se je istočasno oddaljeval od cesarskega tabora tudi tradicionalni zaveznik oglejski patriarh. Tega naj bi sprva vezalo na Staufovca sovraštvo do Benetk, toda kljub temu je že od samega začetka gojil simpatije do reformistične cerkve in papeža Aleksandra. Za dokončni prehod v aleksandrinski tabor je izrabil katastrofo cesarjeve vojske leta 1167 pred Rimom. Aleksander je znal ceniti njegovo privrženost in ga tako še pred 1170 imenoval za svojega legata (Paschini, 1935, 41-45; Paschini, 1914). Še bolj kot Ulrik pa so bili v tem času naklonjeni lateranskemu papežu salzburški nadškofje. Zlasti Eberhard I., ki je stoloval v nadškofiji med leti 1147 in 1164, je veljal za najmočnejšega aleksandrince na severni strani Alp. Pri tem sta mu zvesto

asistirala sufragana, brixenški in krški škof. Prav nadškof Eberhard, tudi sam papeški legat, naj bi odločilno vplival na politično orientacijo patriarha (Dopsch, 1983a, 274 sl.).

Izjemnega pomena za razvoj politične situacije v regiji je predstavljala politična drža Ogrske in njenega kralja Geze. V poročilu cesarskega notarja Burkharda preberemo, da se je ogrski kralj Geza II. po koncilu v Paviji odvrnil od cesarja in se skušal približati aleksandrincem v vzhodnih Alpah¹⁰ (Kristó, 1993, 144; Homan, 1940, 392; Hödl, 1994, 133). Istega leta je namreč kralj poslal salzburškemu nadškofu pismo, v katerem je potrdil svojo vdanost lateranskemu papežu ter prelatu eksplicitno ponudil pomoč proti cesarju (Hödl, 1983, 135-136; Zahn, 1875, 431). Za nameček je Geza istega leta, se pravi 1161, še sklenil mir z vedno bolj nevarnim cesarjem Manuelom Komnenom in se ob morebitni akciji Barbarosse proti Aleksandru zavezal k skupni akciji celo s francoskim kraljem (Kristó, 1993, 144). Pozicije na vzhodu države je še dodatno zapletla politika državnih knezov ob sami meji. Konec šestdesetih so se ohladili odnosi na relaciji cesar – češki kralj Vladislav, (Kejř, 1992, 257-260) leta 1164 pa je umrl pro-staufovski štajerski mejni grof Otakar III. Njegova vdova in mladoletni sin sta nekoliko kasneje, v poznih šestdesetih in v začetku sedemdesetih sodelovala s papežem Aleksandrom III. in se skupaj z Ogrji bojevala proti cesarju zvestima vojvodoma Avstrije in Koroške.¹¹

Tak razvoj politične situacije je dodobra omajal položaj Barbarosse na jugovzhodu cesarstva. Na širšem območju vzhodnih Alp ga je podpiralo čedalje manj knezov. Salzburški nadškof in njegovi sufragani, prav tako pa tudi mladi štajerski mejni grof, so bili naklonjeni aleksandrinski stranki, koroški vojvoda Hermann pa se je za nekaj časa potegnil iz visoke politike in se posvetil izgradnji svoje moči na Koroškem (Opil, 2001, 71). Tudi razvoj razmer na vzhodu je šel cesarju vse prej kot na roko. Kralj Geza je Staufovcu odrekel prijateljstvo že v začetku šestdesetih, Ogrska pa je vse bolj polzela v naročje Bizanca. Tu je prišlo do trčenja interesov obeh cesarjev, saj sta si tako Barbarossa – podobno kot njegovim salijskim in otonskim predniki – kot tudi Manuel prizadevala spraviti kraljestvo Arpadov pod svojo nadoblast (Kristó, 1993, 148; Homan, 1943, 2). Kljub vztrajnem vpletanju v ogrske notranje razmere Frideriku v šestdesetih letih tu ni uspelo doseči bistvenih uspehov. Še več, kljub neprestanim bojem je to uspelo Komnenu, ki je leta 1165 oziroma 1167 obvladal Dalmacijo in Hrvaško (Ferluga, 1957; 1970). Poleg tega je v začetku sedemdesetih zavladal na Ogrskem v Konstantinoplu

10 Notar je zapisal, da naj bi cesar ob tej priložnosti izjavil: *Grates ago Deo, quod honesta occasione amicium* [Gezo, op. avtorja] *perdo vilissimum* (Cüterbock, 1949, 56).

11 Cesar se je leta 1170 po obisku v salzburških Brežah in Lipnici, kjer naj bi skušal utrjevati svoje pozicije proti sovražnim vplivom nadškofa, mudil s podobnim namenom tudi v samostanu Garsten, ki naj bi ga Kunigunda, mati Otakarja IV., speljala v sovražni aleksandrinski tabor (Pirchegger, 1936, 173 sl.; Jaksch, 1928, 308 sl.; Opil, 1978, 130-131).

vzgojeni, cesarju Manuelu naklonjeni Bela III., ki je po prevzemu oblasti takoj pohitel s sklenitvijo konkordata z Aleksandrom III. Aleksandrinaška in probizantinska usmeritev novega kralja nista bila edina razloga za nezaupanje Friderika. Ogrski kralj je tudi vojaško posredoval proti cesarju zvestim knezom na ogrski meji, za situacijo na Jadranu pa je še veliko bolj pomembno, da je bil prav on prvi izmed Arpadov, ki je resneje posredoval na obali. Tako je, na primer, podelil templarjem Senj, kar kaže, da je bil aktiven relativno blizu že "tevtonske" Meranije (Klajić, 1976, 366; Smičiklas, 1904, 191).

Tudi tu se je v šestdesetih položaj Staufovca in njemu naklonjenih sil vztrajno slabšal. Istra se je vse bolj izmikala njegovemu že tako slabotnemu vplivu. V petdesetih letih so na polotok vse bolj silili Benečani, v šestdesetih pa je cesarja zapustil še oglejski patriarh, sicer največji zemljiški posestnik v Istri.¹² Kot rečeno so Bizantinci leta 1165 zasedli Dalmacijo vse do Šibenika in se pri tem povezali z drugim sovražnikom cesarja – z Benečani, ki so držali Zadar in severne otoke. Prav v letih med 1165 in 1169 so dosegli odnosi med obema pomorskima silama, ki sta si sicer bili zaradi kolizije interesov v Jadranu in Mediteranu skoraj neprestano v laseh, enega od redkih vrhuncev (Ferluga, 1978, 257 sl.; Klaić 1976, 36). Razvoj razmer ob severnem Jadranu je bil za cesarja še toliko bolj neugoden, saj so se te navezovale in obenem vplivale na situacijo v Italiji, glavnem področju cesarjeve politike. Ob tem ne gre pozabiti, da je cesar po katastrofalni epidemiji, ki je leta 1167 prizadela njegovo vojsko pred Rimom, na račun papeža in Lombardske lige popolnoma izgubil pozicije v Italiji, s tem pa se je sesula finančno zelo donosna uprava nad bogatimi mesti. Barbarossa ni uspel zbrati moči in se ponovno podati v Italijo vse do začetka 1174. Po vsem napisanem tako ne more biti sporno, da je odvracanje knezov ter sosedov od cesarja, še bolj pa njihovo povezovanje s sovražniki v temeljih zamajalo staufovske pozicije v širši regiji med Jadranom, Alpami in panonsko nižino. Aleksandrinaška stranka se je vse bolj utrjevala na območju pristojnosti salzburškega nadškofa in oglejskega patriarha ter se uveljavljala tudi med delom visokega plemstva. Manjša podpora, ki jo je užival v Alpah in ob vzhodni meji, je vsaj posredno vplivala tudi na manjšo učinkovitost cesarjevih posegov prek meja. Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih

je kazalo, da se je tako na Ogrskem kot na Jadranu uveljavil njegov veliki konkurent Manuel Komnen. S tem bi staufovska politika, ki je že tradicionalno stremela k univerzalni cesarski hegemoniji ter zagotavljanju vpliva nad mejnimi kraljestvi, doživela velik neuspeh.

V nastali situaciji cesar ni mogel ostati križem rok, moral je posredovati. V okvir tega sodi tudi pošiljanje zaupnikov na krizna žarišča, kjer naj bi ti skrbeli za udejanjanje cesarske politike v najširšem pomenu. O takšnem poslanstvu nas obvešča poročilo notarja Burkharda, ki je konec leta 1161 prišel iz Italije v vzhodne Alpe, da bi tu kot odposlanec Barbarosse skrbel za izvajanje vladarjeve politike in za varovanje državnih interesov. Kljub temu, da je bilo poročilo, ki ga je notar poslal opatu samostana v Siegburgu pri Kölnu, pogosto predmet pretresa zgodovinarjev v najrazličnejših povezavah, pa do sedaj še ni bilo izpostavljeno kritični analizi iz zornega kota, ki nas zanima v pričujoči razpravi. Potem ko je Burkhard opisal nesrečno smrt koroškega vojvode Henika IV. v valovih Tagliamenta, je poročilo nadaljeval s temi besedami: "Prepotujoč Korosko, Kranjsko, Istro, dve marki, druge dele slovanske dežele do Ogrske, sem prenašal ukaz za sodelovanje na vojaškem pohodu ter zbiral vojsko in obenem denarno pomoč za gospoda cesarja. Ukazal sem, naj se sovrážnikom imperija, lažnim kardinalom, ki pogosto prečkajo ogrska mejna območja, postavijo zasede ter naj se jih ujame".¹³ Vidimo, da se poteze, ki jih je cesar vlekel v ožji regiji, popolnoma ujemajo z glavnimi silnicami njegove politike. Za uresničitev obeh glavnih ciljev, se pravi za uklonitev Aleksandra III. in lombardskih mest, je Barbarossa potreboval čete in denar, oboje pa je kot v drugih delih njegove države nabiral tudi med Alpami in Jadranom. To samo po sebi ni nič nenavadnega, bolj pomembna za ocenjevanje njegovega angažmana na obravnavanem ozemlju pa je vznemirjenost glede aktivnosti očitno sovražnih *pseudo cardinales*. Ti naj bi se gibali po mejnem območju z Ogrsko in pri tem, po pisanju notarja, kot državni sovražniki netili po svetu sovraštvo do cesarja.¹⁴ Tu so zadeve daleč presegle lokalni nivo, saj so lažni kardinali bržčas predstavljali glavne protagoniste aleksandrinaške stranke. Pri tem ne smemo pozabiti, da se je prav v tem letu – o tem je obširno govora tudi v pismu – oblikovala velika proti-staufovska koalicija, katere pomembni del je bila poleg kurije prav Ogrska. Logično je, da je prehajanje

12 Benečani so že proti sredi 12. stoletja prisilili k sodelovanju več v komune razvijajočih se istrskih mest. Sledilo je več uporov, za katere pa cesar verjetno zaradi pomanjkanja interesa in trenutnega dobrega sodelovanja z Benetkami ni imel posluha. Dož se je leta 1150 imenoval celo eksplicitno: *D. [domini, op. avtorja] Mauroceno Dei gratia gloriosissimo duci Venecie Dalmatie atque Chroacie et tocuis Istrie inclito dominatori* (Benussi, 1897, 662; Vergottini, 1924, 93).

13 *Pertransiens Karinthiam, Carniolam, Istriam, duas marchias, alias partes Sclavenię usque in Ungariam, prædicans mandatum expeditionis, militiam simulque pecunię præsidium domino imperatori collegi. Inimicis etiã imperii, pseudo cardinalibus, per marchias Ungarię frequenter transeuntibus insidias et captivem ordinavi* (Güterbock, 1949, 54; prim. Kos, 1915, 222; Jaksch, 1903, 386-387).

14 V citiranem tekstu pisma se glasi: *per marchias Ungarię frequenter transeuntibus ... Rollandus et pseudocardinales illius per totum orbem, excitantes odium imperatori ...*

kardinalov, ki jih ima Burkhard v mislih, bilo za imperij nevarno, saj je v tem primeru šlo očitno za kontakte med aleksandrinci, ogrskim klerom ter kraljem Gezo II. Barbarossa je zato razumljivo odredil, naj se kardinalom postavijo zasede ter da naj se jih aretirajo. Nedvomno gre torej za zelo pomemben vir iz druge polovice 12. stoletja, ki s presunljivo kronološko in vsebinsko natančnostjo razkriva trenutno situacijo v regiji, njen pomemben strateški položaj in nenazadnje tudi notranja razmerja moči (Härtel, 1992, 324; Dopsch, 1983b, 514). Najpomembnejše pri vsem tem pa je, da nas tekst oziroma posamezni deli natančno obveščajo o neposrednih ukrepih cesarja, se pravi o njegovi konkretni politiki do regije med Alpami in Jadranom v začetnem obdobju shizme.

Andeški – staufovski zavezniki na jugovzhodu in podelitev obeh naslovov

Čeprav o kasnejšem razvoju dogodkov v ožji regiji nismo tako dobro obveščeni, saj na žalost ne razpolagamo s podobnimi poročili, je iz drugih virov, ki jih imamo na voljo, jasno razvidno, da je aleksandrinsko-staufovski spor po letu 1161 postajal tako pri nas kot na splošno vse ostriji (Opl, 1990; Dopsch, 1983a, 284 sl.). Politiko, ki jo je cesar po citiranem poročilu začrtal že v začetku desetletja, je moral vsaj v bistvenih potezah zaradi slabšanja razmer v regiji zasledovati še naprej. Bistveno za uspeh njegovih ukrepov pa je bilo še nekaj drugega. Notar Burkhard je nekatere zaupane naloge – kot posredovanje ukaza za zbiranje denarja in vojske – vsaj delno lahko opravil sam, učinkovito izvrševanje bolj zahtevnih pa je bilo odvisno predvsem od aktivne podpore lokalnih nosilcev moči. Tu bi lahko imel – na primer – v mislih izpostavljeno lovljenje in aretacije aleksandrinskih kardinalov. Uspeh staufovske politike v regiji je bil zato nujno odvisen od podpore lokalnih zaveznikov.

Dejstvo, da so stali Andeški cesarju Frideriku vselej zvesto ob strani, je na podlagi virov tako zelo očitno, da v očeh raziskovalcev sploh nikoli ni bilo predmet diskusije. V petdesetih letih je grof Bertold III. na pohodih v Italijo redno spremljal cesarja, pozimi leta 1160 pa se je osebno udeležil celo usodnega koncila v Paviji. Barbarossa je izkazano zvestobo že kmalu bogato poplačal, saj je konec petdesetih odločilno posredoval, da so se Andeški uveljavili kot glavni dediči grofov iz Formbacha ter jim tako potrdil grofije Windberg, Schärding in Neuburg kot državni fevd (Schütz, 1993, 59; Oefele, 1877, 49 sl.). Zvestoba in moč – J. Fleckenstein obravnava Andeške kot najmočnejšo bavarsko rodbino tistega časa – sta bila kriterija, ki bi cesarja napeljevala, da bi bilo zveste vazale smotno angažirati tam, kjer so bili ogroženi državni interesi (Bosl, 1967, 20). V dani situaciji verjetno ne bi bilo tako učinkovito, če bi cesar angažiral v regiji do tedaj po-

vsem tuje sile, temveč se je za veliko boljše izkazala taktika naslanjanja in krepiteve zaveznikov, ki so se na tem ozemlju že močno uveljavili. Da je Barbarossa res zaposloval Andeške v smislu zaveznikov, ki so varovali državne interese, se najprej izkaže na primeru Brixna in Tirolske. Ko je leta 1164 umrl tamkajšnji škof Hartmann, gorec aleksandrinec, je cesar – v želji, da bi zavaroval alpske prehode – hitro izkoristil priložnost in na izpraznjen sedež postavil Ota Andeškega (Dopsch, 1999, 387; Schütz, 1993, 63-64; Schütz, 1998, 21-22). Tudi njegov brat grof Bertold III., kasnejši istrski mejni grof, je nekako v istem času prišel do slovenjegraškega gospostva, kar večina raziskovalcev prav tako povezuje z razmerami v visoki politiki. Cesar naj bi Slovenj Gradec zaradi odpadništva odvzel mlademu štajerskemu mejnemu grofu Otakarju IV. in ga kot nagrado za zvestobo podelil Andeškim (Hauptmann, 1938, 82; Ebner, 1980, 283).

Kako lahko torej v luči izpostavljenih okoliščin ocenimo pridobitev naslova Istre in Meranije? Verjetno je res, da je imel Barbarossa s promocijo Andeških v vojvode – podobno kot Traungaucev na Štajerskem – v mislih nastalo situacijo na Bavarskem leta 1180. S povzdigom Wittelsbachov je namreč avtomatično degradiral druge grofovske rodbine na Bavarskem, saj je eno izmed njih postavil na vojvodski prestol, ostale pa postavil pred dejstvo, da so morale čez noč priznati seniorski položaj dosedanjim stanovskim kolegom. Kot politično izjemno nadarjen um je zaplet elegantno rešil tako, da je tudi Andeške in Otakarje povišal v vojvode (Dopsch, 1999, 149; Appelt, 1988a; 1988b). Toda pri gašenju nezadovoljstva cesar očitno ni imel v mislih le delovanja v smislu "sitega volka in cele koze," se pravi zgolj pomirjanja rivalstva na Bavarskem. Zaplet je očitno rešil tako, da ni zadovoljil le lokalnih, bavarskih interesov, ampak hkrati tudi svoje in državne na jugovzhodu cesarstva. Mislim namreč, da so tako kot pri podelitvi brixenske škofovske časti tudi pri podelitvi istrskega mejnega grofovstva in naslova vojvod Meranije igrali pomembno, morda celo odločilno, vlogo strateški interesi cesarja na jugovzhodu. Andeški so na ozemlju, ki ga danes zajema Republika Slovenija, nedvomno predstavljali ene najmočnejših teritorialnih gospodov. Obvladovali so Postojno, Vipavo, Kamnik pa tudi Slovenj Gradec, se pravi gospostva, ki so morda z izjemo slednjega predstavljala strateške točke na evropsko pomembni prometni žili, ki je povezovala Italijo z Ogrsko (Kosi, 1998, 205 sl.). Zelo verjetno je torej cesar nameraval v času shizme, ko mu je šlo tudi v naših krajih precej za nohte, s podelitvijo naslovov okrepiti položaj svojih maloštevilnih zaveznikov ter tako hkrati tudi ponovno utrditi svoj vpliv na ozemlju med Ogrsko, Alpami in Jadranom.

Po drugi strani bi cesarju forsiranje andeških zaveznikov na državni meji olajšalo poseganje v zadeve na vzhodu – zlasti na Ogrskem, kjer je vseskozi skušal z

večjim ali manjšim uspehom zaščititi interese zahodnega cesarstva. Da misel o možni vlogi Andeških v vzhodni politiki presega raven špekulacije, kaže njihovo aktivno poseganje v ta prostor ob koncu 12. in v začetku 13. stoletja. Naj opozorimo najprej na naslov, ki ga je občasno uporabljal vojvoda Bertold IV. Pred letom 1195 se v listinah ni tituliral le kot *dux Meranie* ampak tudi kot *dux Dalmatiae*, leta 1182 pa enkrat celo kot *Dalmacie Cromacieque* (sic!) *dux* (Oefele, 1877, 148). Podoben naslov so si prisvajali tudi Arpadi, beneški dož in pa bizantinski uradniki v Dalmaciji (Ferluga, 1978, 272; Klaić, 1898, 203; Klaić, 1976, 372). Kot pri drugih bi se lahko tudi pri Bertoldu Meranskem za tem skrivale politične aspiracije. Z naslovom bi lahko v trenutkih napetosti z Ogrsko in Bizancem opozarjal, da v imperiju niso pozabili na ta ozemlja. To bi se ujemalo z začrtano politiko Barbarosse do sosednjih držav, ki jih je v smislu uresničevanja univerzalne cesarske ideje hotel v fevdnem smislu navezati nase (Opll, 1990, 272-299). Sklicevanje na Dalmacijo bi lahko imelo še nekoliko bolj otipljivo podlago, saj so "Karantanci" – sodeč po Dunajski ilustrirani kroniki iz 14. stoletja – nekoč res vsaj začasno zavzeli del hrvaškega ozemlja.¹⁵ Še bolj konkretne podatke o andeški usmerjenosti proti vzhodu pa razkrivajo njihovi ženitni kontakti ob koncu 12. stoletja. Neznana sestra prvega meranskega vojvode je bila leta 1173 že nekaj časa poročena s sinom bana Ompuda na Ogrskem, ki je občasno opravljal celo funkcijo kraljevega palatina (Oefele, 1877, 29, 138; Homan, 1940, 28, 74-75; Klaić, 1899, 234). V devetdesetih se je poročila na Ogrsko še Gertruda, hči meranskega vojvode. Za moža je vzela samega princa, kasnejšega kralja, Andreja II. (Oefele, 1877, 36). Zanimivo je, da je Bertold IV. prenehal uporabljati dalmatinsko titulacijo ravno v času, ko bi lahko prišlo do poroke. Morda se je odpovedal naslovu iz solidarnosti do svaka, ki se je takrat obupno boril proti bratu, kralju Emeriku, ker mu ta kot kraljevemu bratu ni izročil dalmatinskega dukata, kakor je bilo do takrat na Ogrskem običajno (Klaić, 1898, 203-208).

Še dlje na vzhod je šel vojvoda po ženina za svojo drugo hčer. Če so Andeške pri iskanju ženitnih partnerjev na Ogrskem morda vodili predvsem lastni rodbinski interesi, pa so bile v tem primeru očitno na prvem mestu državne zadeve. Barbarossa je že v mladih letih skušal vzdrževati stike z vzhodom, še bolj pa jih je

skušal intenzivirati v času ostrega nasprotja z Manuelom Komnenom, ko se je skušal tesneje povezati s protibizantinskimi silami na Balkanu. Kooperativnega, čeprav neenakega, partnerja je našel v Štefanu Nemanji, ki se je skušal otresti nadvlade Komnenov. Po pisanju bizantinskih virov je Nemanja že v sedemdesetih iskal kontakte in pomoč na Nemškem (Opll, 1989, 435 sl.). S kom je točno komuniciral, nas viri ne obveščajo, toda za kasneje, ko je cesar snoval križarski pohod v Palestino, se lahko govori o stikih na najvišji ravni. Srbski odposlanci so konec leta 1168 prišli v Nürnberg na zasedanje dvora, kjer so cesarju sporočili, da bo Nemanja z veseljem sprejel križarje v Nišu (Herlitz, 1909, 27). Ko je vojska kasneje res prišla v Srbijo, jih je ta sprejel v skladu z dogovorom in za nameček celo ponudil sklenitev vojaške zveze proti Bizancu. Do tega sicer ni prišlo, toda v Nišu sta vojvoda Bertold Meranski in "serbian prince" sklenila ženitno pogodbo z nedvoumnim političnim programom. Ena od andeških hčera naj bi vzela za moža Toljena, nečaka Nemanje, ki naj bi prišel po nevesto v Istro. V zakulisju dogodkov je prepoznati imperativ državnih interesov in kalkulacije cesarja, saj je do poročnega dogovora prišlo *ad beneplacitum imperatoris et concilio principum*. Staufovski politično računico izdajajo pogoji v pogodbi, po kateri bi otroci iz zakona po smrti Nemanje nastopili kot zakoniti dediči pred njegovimi brati.¹⁶ Do sklenitve eksplcitnega zavezništva proti Bizancu verjetno ni prišlo zaradi cesarjeve previdnosti, saj je ta moral nekaj kasneje skupaj s križarji prečkati bizantinsko ozemlje. Toda na podlagi določila glede nasledstva na prestolu je mogoče domnevati, da je ženitna pogodba med velikim županom in Bertoldom – ki je kot tesen sodelavec cesarja in kot vodja enega od štirih oddelkov križarjev užival velik ugled – predstavljala le neko milejšo obliko oziroma nadomestek sporazuma, ki ga je Nemanja prvotno ponudil cesarju. Bistvenega pomena je bilo, da je skušal cesar s pomočjo ženitnih povezav vplivati na razvoj strateškega položaja na Balkanu. Ko bi namreč oblast v Srbiji prevzel vnuk Bertolda Andeškega, bi se tako vsaj posredno na stežaj odprla vrata staufovskemu vplivu na tem prometno pomembnem delu Balkana, kar pa je bilo v času križarskih ekspedicij in napetosti z Bizancem zelo aktualno.

K tekstu prilagam mali angleški glosar strokovnih terminov, ki se pojavljajo v slovenskem besedilu.

15 Gre za poročilo, da je kralj Zvonimir prosil in dobil pomoč svojega ogrskega svaka Geze in kralja Solomona proti Karantancem, ki naj bi pred tem zavzeli Dalmatinsko marko oziroma nekaj dalmatinskega ozemlja (Sempétery, 1937, 364).

16 *Aliud vero negotium aperiabant domino imperatori primitus etiam agitatae agentes precibus, ut in sui presentia imperiali auctoritate terminaretur, scilicet ut filia illustris ducis Dalmatiae in matrimonio filio suo daretur. Que petitio ad beneplacitum imperatoris et consilio principum dignum sortita est effectum, quoniam prenotatus dux Berhtoldus ipsam suam filiam in proximo sancti Georii festo in partibus Ystrie memorato iuveni Tohu dicto se assignatum promisit eo pacto, quod idem Tohu et sui ex filia ducis Berhtoldi heredes mortuo patri in plenitudine potestatis pre omnibus suis fratribus succederent, quod etiam pactum ipsi comites datis dextris firmaverunt* (Oefele, 1877, 34, 168).

mejni grof, krajišnik – margrave	sufragan (salzburškemu nadškofu podrejen škof) – sufragan
mejna grofija, marka – march, margraviate	zastaviti neko posest, grad ali pa kaj drugega – to pledge...
ministerial (to je nižji plemič) – ministerial pl. ministerials	oglejski patriarh – the patriarch of Aquileia
(teritorialno) gospostvo – domain, dominium	sinoda v paviji 1160 – council of Pavia
državni fevd – fief of the crown, fief of the Empire	Arpadi (ogrska dinastija) – Arpads
podeliti v fevd – to enfeoff	Bizanc – Bizantium
državni zbor – imperial court; to held imperial court	kraljevska huba – ni pravega angleškega prevoda; predlagam uporabo nemškega originalnega termina: Königshuffe
naslov, titulacija (na primer plemiča) – title	Lombardska zveza – Lombard league
cerkvena shizma (razkol) – schism	Veronska zveza – Verona league (league of Verona)
deželsko sodišče (sodnija) – local territorial court (district); lahko tudi nem. – Landgericht	

CONSOLIDATION OF THE COUNTS OF ANDECHS IN THE SOUTH-EAST OF THE 12th CENTURY EMPIRE

Emperor Frederick Barbarossa, the Great Schism (1161-1177) and Acquisition of the Titles of Margraves of Istria and Dukes of Merania by the Counts of Andechs

Andrej KOMAC

University of Ljubljana, Faculty of Arts, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

ABSTRACT

The Andechs' acquisition of the titles of Margraves of Istria and Dukes of Merania must be viewed as a result of the close alliance between Emperor Frederick Barbarossa and the family of the Counts of Andechs. Their consolidation in the territory between the Alps and the Adriatic can be divided into two phases.

First, with the heritage of the Turin Orlamünde family – around the year 1120 Count Berthold II of Andechs married Sophia Weimar-Orlamünde – the Andechs acquired substantial domains in the region between Vipava and Postojna, in the three-border area of Carniola, Istria and Friuli, and the extensive domain of Kamnik in Upper Carniola. The second phase is marked by their acquisition of the titles of Margraves of Istria and Dukes of Merania, in 1173 and 1180, respectively. The combination of their domains and titles put them in the leading position among rival dynasts in their wider environment. There was a period of complex political relations throughout Europe and changing strategic relations at the local level. The declining situation in northern Italy, the strengthening role of Pope Alexander III, the weakening power of the traditional allies on the Adriatic and in the Eastern Alps, and the increasing Byzantine influence in Hungary threatened the positions of Emperor Frederick Barbarossa in today's Slovene territory, which was crossed by a significant traffic route between Hungary and Italy. As the future leader of the Third Crusade and rival of Byzantine Emperor Manuel Comnenus, Frederick Barbarossa could not remain indifferent to these events. As a consequence, he attempted to consolidate his positions along the strategic route by, in particular, strengthening the role of his few allies in the region. In addition to Tyrol, where they were guarding the Alpine passes, he could count on the loyal Andechs along the southeastern state border, as well. Therefore, the acquisition of the titles of Margraves of Istria and Dukes of Merania must have been the result of the Staufens, i.e., the Emperor's, re-consolidation policy along the strategically significant southeastern border, rather than a result of the distant kinship of the Andechs with the former holders of both titles. This assumption is also supported by the engagement of the Andechs in Hungary and further east, at the service of the Emperor and the state.

Key words: Andechs, Frederick Barbarossa, Margrave of Istria, Duchy of Merania, High Middle Ages

VIRI IN LITERATURA

- Appelt, H. (1988a):** Die Erhebung zum Herzogtum. V: Appelt, H. (ed.): Kaisertum, Königtum, Landesherrschaft. Gesammelte Studien zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 28. Wien, Böhlau, 206-220.
- Appelt, H. (1988b):** Friederich Barbarossa und die Landesherrschaft der Traungauer. V: Appelt, H. (ed.): Kaisertum, Königtum, Landesherrschaft. Gesammelte Studien zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 28. Wien, Böhlau, 220-238.
- Appelt, H. (1990):** Die Urkunden Friedrichs I. MGH Diplomata regnum et imperatorum Germaniae 10. Hannover.
- Appelt, H. (1991):** Friedrich Barbarossa. V: Beumann H. (ed.): Kaisergestalten des Mittelalters. München, Beck, 177-199.
- Balajthy, I. (1965):** Der Aufstieg der Grafen von Andechs und ihre Rolle in der staufischen Reichspolitik des 12. Jahrhunderts. Phil. Diss. (tipkopi). Universität Wien.
- Benussi, B. (1897):** Nel medio evo. Pagine di storia Istriana. Parenzo.
- Bosl, K. (1967):** Europäischer Adel im 12./13. Jahrhundert. Die internationalen Verflechtungen des bayerischen Hochadelsgeschlechtes der Andechs-Meranier. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 30. München, 20-52.
- Dopsch, H. (1983):** Geschichte Salzburgs. Stadt und Land. Bd. I: Vorgeschichte, Altertum, Mittelalter. Salzburg, Universitätsverlag A. Pustet.
- Dopsch, H. (1983b):** Salzburg und Aquileia. Mit besonderer Berücksichtigung der Salzburger Besitzungen in Friaul und der Anfänge des Domkapitels von Udine. Atti del Convegno Internazionale di Studio. Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen. Udine, 509-545.
- Dopsch, H., Brunner, K., Weltin, M. (1999):** Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte 1122-1278. Wien, Ueberreuter.
- Ebner, H. (1980):** Die politische und verfassungsrechtliche Stellung der Traungauer in der ehemaligen Untersteiermark. V: Pferschy, G. (ed.): Das Werden der Steiermark. Graz, Veröffentlichungen des steiermärkischen Landesarchives, 277-307.
- Ferluga, J. (1957):** Bizantinska uprava u Dalmaciji. Beograd.
- Ferluga, J. (1970):** La Dalmazia fra Bisanzio, Venezia e L'Ungheria ai tempi di Manuele Comneno. Studi Veneziani XII. Venezia, 63-83.
- Ferluga, J. (1978):** L'amministrazione bizantina in Dalmazia. Deputazione di storia patria per le Venezie, XVII. Venezia.
- Gawlik, A., Gladiss, D. (1978):** Die Urkunden Heinrichs IV. MGH Diplomata regnum et imperatorum Germaniae 6. Berlin-Weimar-Hannover.
- Grafenauer, B. (1958/59):** Vprašanje hrvatske krajine v Kvarnerju. Zgodovinski časopis, XII-XIII. Ljubljana, 254-260.
- Grafenauer, B. (1965):** Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek. Ljubljana, Državna založba.
- Cüsterbock, F. (1949):** Prima lettera di Burcardo all'abate Nicola di Siegburg sugli Avvenimenti tra il 29. settembre e il 24. dicembre 1161. Bulletin dell'Istituto storico italiano per il medio evo e Archivio Muratoriano, 61. Roma, 51-58.
- Härtel, R. (1992):** Friedrich und die Länder an der obern Adria. V: Haverkamp, A. (ed.): Friedrich Barbarossa. Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers. Vorträge und Forschungen, 40. Sigmaringen, Jan Thorbecke, 291-352.
- Hauptmann, L. (1929):** Entstehung und Entwicklung Krains. Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Abteilung 1: Landgerichtskarte. Teil 4: Kärnten, Krain, Istrien, Görz und Gradisca. Wien.
- Hauptmann, L. (1935):** Grofovi Višnjegorski. Rad JAZU, 250. Zagreb, 214-240.
- Hauptmann, L. (1938):** Mariborske študije. Rad JAZU, 260. Zagreb, 57-118.
- Hauptmann, L. (1999):** Nastanek in razvoj Kranjske. Ljubljana, Slovenska matica.
- Herlitz, G. (1909):** Geschichte der Herzöge von Meran aus dem Hause Andechs. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde der hohen philosophischen Fakultät der vereinigten Friedrichs-Universität Halle-Wittenberg. Halle.
- Herzberg-Fränkell, S. (1904):** *Necrologium Salisburgensis monasterii sancti Rudberti*, MGH Necrologia, 2. Berlin.
- Hödl, G. (1983):** Die Admonter Briefsammlung. MGH Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, VI. Band. München.
- Hödl, G. (1994):** Ungarn in der Außenpolitik Kaiser Friedrich Barbarossas. V: Engel, E., Töpfer, B. (eds.): Kaiser Friedrich Barbarossa; Landesausbau – Aspekte seiner Politik – Wirkung. Weimar, Böhlau, 81-99.
- Homan, B. (1940, 1943):** Geschichte des ungarischen Mittelalters. Bd. 1: Von ältesten Zeiten bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts. Bd. 2: Vom Ende des zwölften Jahrhunderts bis zu den Anfängen des Hauses Anjou. Berlin, Walter de Gruyter.
- Jaksch, A. (1904):** Monumenta historica ducatus Carinthiae. Bd. 3. Klagenfurt, Klainmayr.
- Jaksch, A. (1928, 1929):** Geschichte Kärntens bis 1335. 1. Bd.: Urzeit bis 1246. 2. Bd.: 1246-1335. Klagenfurt, Klainmayr.
- Joppi, V. (1914):** Documenti Goriziani. Archeografo Triestino, Nuova Serie, XII. Trieste.
- Kandler, P. (1986):** Codice diplomatico istriano, I. vol., Trieste.

- Kejić, J. (1992):** Böhmen und das Reich unter Friedrich I. V. Haverkamp, A. (ed.): Friedrich Barbarossa Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers. Vorträge und Forschungen, 40. Sigmaringen, Jan Thorbecke, 241-291.
- Klaić, N. (1965-1966):** Da li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike. *Zgodovinski časopis*, 19-20. Ljubljana, 125-138.
- Klaić, N. (1976¹):** Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Zagreb.
- Klaić, V. (1889):** Hrvatski bani za Arpadovića. *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, I. Zagreb, 231-243.
- Klaić, V. (1898):** O hercegu Andriji (1197-1204). *Rad JAZU*, 134. Zagreb, 200-222.
- Kos, D. (1994):** Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Kos, F. (1915):** Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, IV. zv. Ljubljana, Leonova družba.
- Kos, M. (1928):** Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, V. zv. Ljubljana, Leonova družba.
- Kos, M. (1954):** Urbarji slovenskega primorja, 2. del. V: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, 3. zv. Ljubljana, SAZU.
- Kos, M. (1955):** Zgodovina Slovencev. Ljubljana, Slovenska matica.
- Kosi, M. (1998):** Potujoči srednji vek. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Kretschmayr, H. (1905):** Geschichte von Venedig, I. Bd. Gotha.
- Krieger, K. F. (1979):** Die Lehenshoheit der deutschen Könige im Spätmittelalter. Aalen.
- Kristó, G. (1993):** Die Arpaden Dynastie. Budapest.
- Lenel, W. (1911):** Venezianisch-istrische Studien. Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg, 9. Heft. Strassburg, Trübner.
- Margetić, L. (1990):** Rijeka i područje istočno od Učke ("Meranija") u XI. i XII. stoljeću. *Rijeka-Vinodol-Istra. Studije*. Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 39-63.
- Mell, A. (1888):** Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom X. bis XIII. Jahrhundert. Graz, Styria.
- Oefele, E. (1877):** Geschichte der Grafen von Andechs. Innsbruck, Wagner.
- Opfl, F. (1978):** Das Itinerar Kaiser Friedrich Barbarossas (1152-1190). *Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters*. Beihefte zu J. F. Böhmer *Regesta Imperii*. Wien.
- Opfl, F. (1989):** Das Treffen von Nisch vom Julij 1189 in seinem historischen Umfeld. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 97. Wien, 435-442.
- Opfl, F. (1990):** Friedrich Barbarossa. Darmstadt, Primus.
- Opfl, F. (2001):** Kärnten und das Reich im 12. Jahrhundert (1122-1190). V: Wadl, W. (ed.): *Kärntner Landesgeschichte und Archiwissenschaft*. Festschrift für A. Ogris zum 60. Geburtstag. Klagenfurt, Geschichtsverein für Kärnten, 65-80.
- Paschini, P. (1914):** I patriarchi d'Aquileia nel secolo XII. *Memorie storiche Forogiuliesi*, 10. Udine, 1-37, 113-181, 249-305.
- Paschini, P. (1935):** Storia del Friuli, vol. II: Dalla lotta per investiture alla pace di Torino (1381). Udine, Istituto delle edizioni accademiche.
- Pirchegger, H. (1936):** Geschichte der Steiermark bis 1282. Graz, Leuschner-Lubensky.
- Riezler, R. (1878):** Geschichte Baierns, 1. Bd. (bis 1180). Gotha.
- Schumi, F. (1882, 1884):** Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, Bd. I.: 777-1200. Bd. II.: 1200-1269. Laibach, Narodna tiskarna.
- Schumi, F. (1883):** Die Herren von Krain und der Windischen Mark (V.). *Archiv für Heimatkunde*, I. Laibach, 193-199.
- Schumi, F. (1884):** Urkunden und Regesten zur Geschichte des 14. Jahrhunderts. *Archiv für Heimatkunde*, II. Laibach, 242-273.
- Schütz, A. (1993):** Das Geschlecht der Andechs-Meranier im europäischen Mittelalter. V: Kirmeier, J., Brockhoff, E. (eds.): *Herzöge und Heilige*. Katalog zur Landesausstellung im Kloster Andechs 13. Juli – 24. Oktober 1993. München, 22-188.
- Schütz, A. (1998):** Die Andechs-Meranier in Franken und ihre Rolle in der europäischen Politik des Hochmittelalters. V: Vorwerk, U., Schur, E. (eds.): *Die Andechs-Meranier in Franken*. Europäisches Fürstentum im Mittelalter. Ausstellung in Bamberg vom 19. 6. bis 30. 9. 1998. Mainz am Rhein, Zabern, 3-54.
- Sentpétry, E. (1937):** *Scriptores rerum hungaricarum tempore ducum regumque stirpis arpadianae gestarum*. vol. I. Budapestini.
- Simonsfeld, H. (1908):** *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I.*, 1. Bd. (1152-1158). Leipzig, Duncker-Humblot.
- Smičiklas, T. (1904):** *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II.: *Diplomata saeculi XII continens 1101-1200*. Zagreb.
- Štih, P. (1994):** Goriški grofje ter njihovi ministeriali v Istri in na Kranjskem. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Štih, P. (2001):** Kranjska v času grofov Andeških. V: Eržen, T., Eigner, T. (eds.): *Grofje Andeško-Meranski*. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku/ Die Andechs-Meranier. Beiträge zur Geschichte Europas im Hochmittelalter. Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija – Kamnik, 22.-23. september 2000/Ergebnisse des internationalen Symposiums – Kamnik, 22.-23. September 2000. Kamnik, Zveza kulturnih organizacij, 11-39.

Vergottini de, G. (1924): Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo. Roma, Società istriana di archeologia e storia patria.

Zahn, J. (1875): Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. I. Bd. Graz.

Wailand, L. (1869): Historia Welforum Weingartensis. MGH Scriptorum, 21. Hannover, 454-471.

Wattenbach, W. (1851): Continuatio Zwettlensis altera. MGH Scriptorum, 9. Hannover, 541-544; 654-669.